

Dvaja Ignatzovia – otec a syn Feiglerovci

Jana Pohaničová

Dňa 23. októbra 1830 bola stavba bratislavského mestského špitála s Kostolom sv. Ladislava už v takom pokročilom štádiu, že cisár Ferdinand V. prišiel nečakane na malú slávnosť kladenia základného kameňa¹. O niekoľko rokov neskôr sa táto udalosť stala námetom aj pre umelecké dielo – v roku 1846 významný bratislavský maliar Sebastián Majsch (1807 – 1859) namaloval portrét Ferdinanda V. (olej, 1846), ktorý mal zdobiť halu mestského lazaretu.² Cisára zobrazil ako zakladateľa komplexu budov, ktoré boli zriadené „K božej sláve a ochrane trápením sužovaných občanov“,³ keď sa štafážou obrazu stala samotná architektúra Kostola sv. Ladislava – dielo azda najvýraznejšej postavy bratislavského klasicizmu Ignatza Feiglera st. (1791 – 1847). Nebola to však jediná počíta pre člena rodiny štyroch generácií staviteľov, architektov a stavebných podnikateľov Feiglerovcov.

Na sklonku storočia sa na pozadí obrazu Eduarda Majscha (1841 – 1904) s názvom *Výročie striebornej svadby Jozefa a Hermíny Palugyayovcov* (olej, 1898), diela najmladšieho syna už spomenutého Sebastiána Majscha objavuje opäť feiglerovská architektúra mimoriadnych kvalít – Palugyayov palác v Bratislave. Ako predmestskú vilu na úpätí Palisád ju pre prosperujúceho obchodníka s vínom baróna Jakuba von

Palugyaya navrhol najstarší syn Ignatza Feiglera st. – Ignatz ml. (1820 – 1894). A hoci toto pomyselné „stretnutie na plátne“ v podaní otcov a synov Feiglerovcov aj Majschovcov bolo pravdepodobne dielom náhody, jednako v oboch prípadoch popri nespornej kvalite obrazov umelcov stredo európskeho formátu⁴ pozorovateľa zaujme aj architektonická kvalita zobrazovaných stavieb. V nadväznosti na okolnosti ich vzniku či s ohľadom na subjekt objednávateľa sa obidve architektúry – Kostol a špitál sv. Ladislava i Palugyayov palác v Bratislave stali reprezentantmi dvoch typologických oblastí, ktoré azda najviac zarezonovali v mimoriadne bohatom diele dvoch Ignatzov – otca a syna Feiglerovcov, ktorých okružle životné jubileá si na prelome rokov 2010 a 2011 pripomínáme aj touto štúdiou.⁵

Sakrálna tvorba aj obytná architektúra tak tvorili najdominantnejšiu zložku ich tvorby a v tejto línii pokračoval aj posledný člen dynastie Feiglerovcov – Alexander Feigler (1856 – 1932). Nepretržité, takmer 180-ročné pôsobenie štyroch generácií rodiny bratislavských staviteľov, architektov a stavebných podnikateľov Feiglerovcov by však bolo nespravodlivé zúžiť len na spomenuté oblasti vzhľadom na rozmanitosť fenoménov architektonickej tvorby na území mesta,

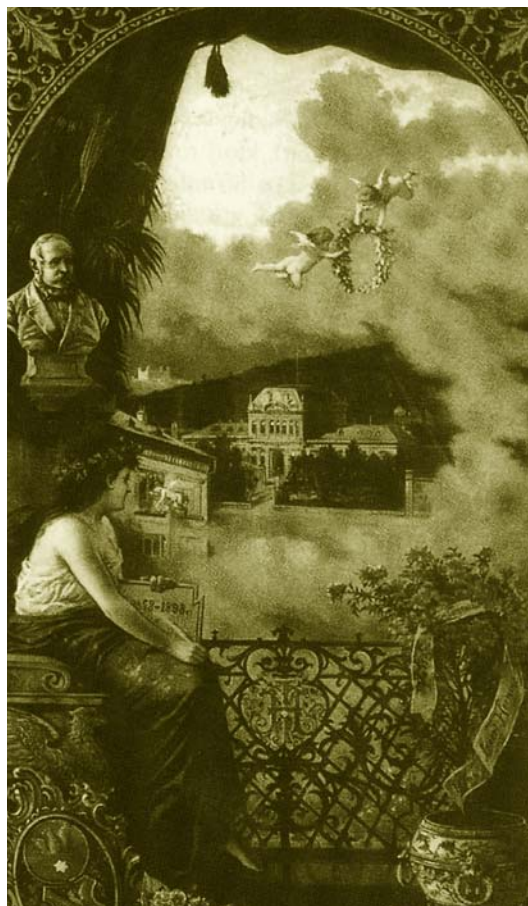
ktoré síce v 19. storočí nebolo európskou metropolou, no istý punc výnimočnosti si udržalo počas celého tohto obdobia. Prispela k tomu mimoriadna geografická poloha priemyslu najmä v druhej polovici 19. storočia. Tieto, ale aj iné faktory sa postupne odzrkadlili v rastúcich nárokoch i na architektúru, ktorá veľmi citlivo reagovala na uvedené zmeny. Bratislava tak poskytla architektom, staviteľom i stavebným firmám nebývalú širokú škálu objednávateľov, čo sa odrazilo v typologickej a štýlovej pestrosti architektonického obrazu s osobitou vnímavosťou aj k moderným podnetom éry industrializácie. Tu sa otvorilo pole pôsobnosti predovšetkým pre tých, ktorí vnímali dôležitosť spojenia projekčnej, stavebnej a podnikateľskej zložky činnosti architekta – staviteľa, ako jedného z najdôležitejších predpokladov presadenia sa v silnejúcej konkurencii na poli stavebníctva v dlhom 19. storočí.⁶ Priekopníkmi v tomto smere sa stali jednoznačne dvaja Ignatzovia – otec a syn Feiglerovci. Cesta k úspechom rodinného podnikania sa však začala ešte kdesi v 18. storočí, preto si možno pripomenúť stručnú genézu rodu Feiglerovcov.⁷ Franz st. (1734 – ?) – najstarší z dynastie Feiglerovcov sa narodil v kamenárskej rodine na Devíne, vyučil sa murárenskému remeslu, bol

predákom u prešporského majstra Franza Römische. V rokoch 1761 – 1766 pracoval ako palier na tereziánskej prestavbe Bratislavského hradu. Po smrti prvej manželky sa 8. februára 1784 zosobášil s dcérou mešťanostu Kitla – Elisabethou a 19. apríla 1791 sa im na Schlossbergu narodil syn Ignatz Feigler st. – Ignatzius Loyla, jeden z najvýznamnejších architektov Bratislavy v 19. storočí. Výučný list získal 27. marca 1818 a 13. decembra 1818 ho prijali do murárskeho cechu.⁸ Ako 25-ročný sa 9. januára 1820 oženil s Katarínou Keckeisovou, narodili sa im traja synovia⁹ – Ignatz ml. (1820 – 1894), Franz ml. (1821 – 1885) a Karl (1824 – 1896). Z nich sa na architektonickú dráhu vydali iba dvaja.

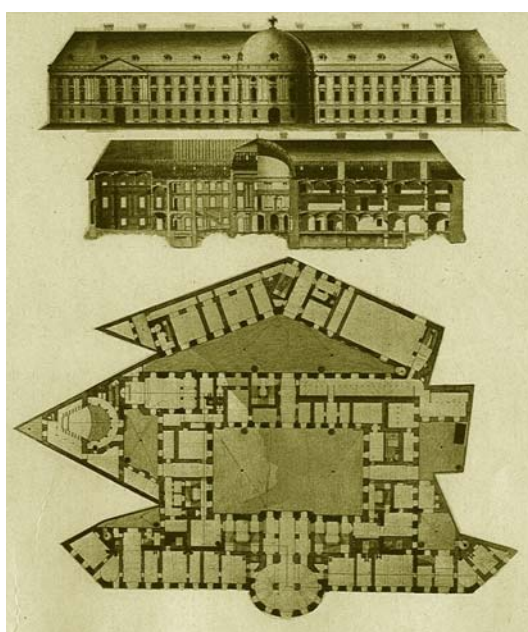
Ignatz ml. získal výučný list 25. októbra 1838 v Bratislave, následne pravdepodobne absolvoval štúdiá architektúry v nemeckom prostredí a vo Viedni. Dňa 29. augusta 1850 sa oženil s dcérou obchodníka s bielym riadom. Neskôr býval s rodinou v obytnom dome na Konventnej ulici, v ktorom žil až do smrti. Zomrel v Bratislave 16. novembra 1894 a je spolu s otcom a bratom Karlom pochovaný na Ondrejskom cintoríne.

Franz ml. sa narodil 29. septembra 1821 v Bratislave ako druhorodený syn Ignatza st. Jeho

Obytné nájomné domy na dunajskom nábreží v Bratislave – Ignatz Feigler st.
Archív autorky

Obraz s názvom: Výročie striebornej svadby Jozefa a Hermíny Palugayayovcov – Eduard Majsch, olej, 1898
Galéria mesta Bratislavy, foto: J. Sternmüller

Projekt paláca – majstrovská práca Ignatza Feiglera st.
Reprofoto archív autorky

však nezlákalo stavebné podnikanie, ale pokračoval v rodinnej tradícii predkov z Devína a venoval sa kamenárstvu, spolu s manželkou Karolínou Prantnerovou vychovali tri deti – Karolínu, Paulínu a architekta Alexandra. Franz Feigler ml. zomrel 29. septembra 1885 na neznámom mieste.

Najmladší syn Ignatza st. Karl, narodený 15. júla 1824 v Bratislave, absolvent architektúry na Akadémii v Mníchove, sa po ukončení štúdií (1846) vrátil do Bratislavy, kde pôsobil ako projektant a stavebný podnikateľ.¹⁰ Zomrel roku 1896 v Bratislave.

Alexander Feigler – jediný syn Franza ml. bol najmladším členom dynastie Feiglerovcov. Narodil sa 26. februára 1856 v Bratislave, absolvoval štúdiá architektúry v Mníchove a v Paríži, od roku 1880 pôsobil ako architekt v Bratislave a stal sa spolumatiteľom stavebnej firmy Feiglerovcov, kde intenzívne spolupracoval najmä so strýkom Ignatzom ml. Po jeho smrti viedol stavebnú firmu sám, zomrel 6. júna 1932 v Bratislave.¹¹

Keď sa teda späťne pozrieme na tvorbu Feiglerovcov je viac ako príznačné, že ich architektonické dielo kontinuálne premostuje impozantne dlhú epochu – počnúc doznievajúcim barokom a nastupujúcim klasicizmom, končiac historizmom a prvými ohlasmi moderny.¹² Dielo obidvoch Ignatzov v tomto spektre zaberá podstatnú časť, kde mnohé aspekty, typické pre ich tvorbu, sú charakteristické nielen pre bratislavskú architektonickú scénu. Patria k nim: zmena spôsobu školenia – moderný spôsob štúdiá, predvídavé spojenie projekčnej, staviteľskej a podnikateľskej zložky činnosti architekta – staviteľa v 19. storočí, typologická rôznorodosť a s ňou súvisiaca rozmanitosť štýlov či pluralitný ráz klasickej a romantických tendencií, interaktívny vzťah architekt – objednávateľ ako sprostredkovateľ a akcelerátor moderných vplyvov, ale aj dokonalé využitie produktov industriálnej éry vrátane uplatnenia progresívnych konštrukcií, materiálov a technológií či silné dedičstvo historických slohov ako permanentná inšpirácia, rezonujúca takmer v každej typologickej oblasti.¹³

V školení otca a syna tradičný cechový spôsob výučby vystriedal nový spôsob vzdelávania na školách technického, polytechnického a umeleckého zamerania. Ignatz Feigler st. po učňovských rokoch u bratislavského staviteľa Antona Danka získal architektonickú a stavebnú prax vo Viedni. Tu pôsobil u popredného viedenského klasicistu Josefa Kornhäusela, profesora na tamojšej Akadémii. Následne absolvoval majstrovskú skúšku a bol prijatý aj do murárskeho cechu. Svedčí o tom zápis v magištátnom protokole z 13. decembra 1818, kde o Ignatzovi st. môžeme čítať, že: „... sa vyučil riadne tejto profesii, predpísané roky putovania splnil, a zatiaľ viedol mravnú životnú púť, aj priniesol

uspokojujúce dôkazy o jeho teoretických a praktických vedomostiach a viaceré roky pracoval pri miestnych majstroch, preto mu budú udelené občianske a majsterské práva.“¹⁴

Iný výučný list kamenárskeho a murárskeho cechu z 25. októbra 1838 v rodinnej pozostalosti dokladá fakt, že tradičnú cechovú výučbu absolvoval aj jeho syn Ignatz ml.¹⁵ Dochované pramene však oprávňujú vysloviť tvrdenie, že neskôr absolvoval štúdiá v nemeckom prostredí – v Mníchove alebo v Berlíne, respektíve vo Viedni. Tento fakt podporujú vzácne zachované skicárne¹⁶ s kresbami z čias štúdií, ktoré spolu s množstvom ďalších skíc a náskresov slúžili ako vzorkovník – *Musterbuch* pre jeho tvorivú činnosť v ďalšom období.¹⁷ Táto zmes tradičných a nových foriem výučby vytvorila dobré predpoklady na zvládnutie náročných architektonických úloh.

Zaujímavým aspektom sa stalo spojenie projekčnej, staviteľskej a podnikateľskej zložky a činnosti architekta. Tento fakt citlivo vnímal už Ignatz Feigler st., keď rad prestížnych objednávok získal on a neskôr aj jeho synovia a vnuk aj vďaka tomu, že investovali prostriedky do kúpy stavebných podnikov, obchodov so stavebným materiálom či kamenárskych dielní.¹⁸ Uvedomujúc si potrebu komplexnosti ponuky pre investorov, Feiglerovci tak popri kvalitnom architektonickom návrhu ponúkali aj realizáciu stavby. Na jednu z ich najprestížnejších realizácií upozorňuje kolorovaná kresba v skicári Feiglerovcov, zachytávajúca novú podobu kaštieľa v Rusovciach. Podpis Ignatza Feiglera st. ako majiteľa stavebnej firmy a realizátora stavebných prác nájdeme aj na pamätnej listine z 11. júna 1843, podpísanej pri symbolickom položení základného kameňa stavby.¹⁹ Ignatz Feigler st. tak stál pri výstavbe prvého neogotického kaštieľa v Uhorsku pre váženého stavebníka grófa Emanuela Zichy-Ferrarisa podľa plánov Franza Beera, dvorného architekta Schwarzenbergovcov.²⁰

Z ďalších významných realizácií rodinnej firmy už pod vedením Ignatza ml. možno spomenúť výstavbu mestského divadla v Bratislave (1884 – 1886), pozoruhodnú eklektickú architektúru dvojice významných architektov – Ferdinanda Fellnera (1847 – 1916) a Hermanna Helmera (1849 – 1919).²¹ Takmer paralelne s výstavbou skôr spomenutého mestského divadla firma Feiglerovcov tentoraz v zastúpení Ignatza ml. a Alexandra realizovala v rokoch 1885 – 1888 aj výstavbu ranoeklektického blumentálskeho kostola Nanebovzatia Panny Márie. Vo výpočte ďalších realizácií nemožno nespomenúť projekty a realizácie prvých bratislavských tovární, ako napríklad Patrónka, Dynamit-Nobel či mestský pivovar Stein, ktoré sú s menom Feiglerovcov nerozlučne spojené.²²

Ďalším pozoruhodným aspektom otca a syna Ignatza bola flexibilita tvorby vo vzťahu k širokej škále objednávateľov. Typologická rozmanitosť ich

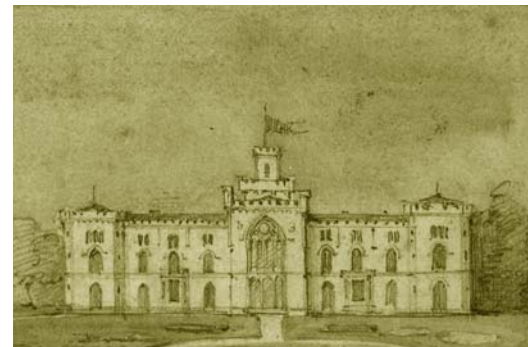
portfólia patrí súčasne k najkomplexnejším príkladom zvládnutia rôznorodosti stavebných úloh v architektonickej tvorbe 19. storočia nielen v kontexte Bratislavy. Istá permanentná dominantnosť témy obytnej architektúry v 19. storočí, ktorá bola rezultátom odrazu rastúcich potrieb obyvateľov rozvíjajúceho sa mesta, jeho formujúcej sa sociálnej skladby i hospodárskej a spoločenskej prosperity našla reflexiu aj v diele Feiglerovcov, ktoré obsiahlo rôzne druhy obytných stavieb. Tvorba otca a syna aj tu mala spoločné charakteristiky.

V tejto súvislosti možno spomenúť stavebný druh, ktorý na architektonickú scénu Bratislavy priniesol práve Ignatz st. Obytné nájomné domy na Suchom mýte, Michalskej ulici, Dunajskom nábřeží či Laurinskej ulici charakterizovala účelná dispozícia a kompozične vyvážené klasicistické priečelia. Spoločným menovateľom ich dispozícií, charakteristických neskôr aj pre syna Ignatza ml. (napr. domy na Laurinskej a Zochovej ulici, na Palisádach, Námestí Ľ. Štúra či vlastný obytný dom na Konventnej ulici) sa stala vyvážená a logická skladba obytných priestorov. V rámci typov prevládala pavlačový dom kombinovaný so schodiskovým, dosahujúci primeraný a často až veľkorysý obytný štandard z typologickej aj hygienickej stránky (priame presvetlenie všetkých miestností vrátane kuchýň, hygienické zariadenie priamo v bytoch a pod.). Objavili sa aj konštrukčné novinky ako visuté podkovoité schodiská i veľkorozponové konštrukcie stropov a striech (napr. obytný dom Ing. Lanfranconiho na Námestí Ľ. Štúra). Kvalitu architektúry dotvárali priečelia s rozmanitým tvaroslovím, u Ignatza ml. oscilujúcim medzi klasicizujúcim romantizmom, neorenesanciou a eklekticizmom, citlivo začlenené do staršej urbanistickej štruktúry.²³

K žiadaným typom obytnej architektúry so strany stavebníkov najmä ku koncu 19. storočia patrili v Bratislave aj vilové rezidencie a ich výstavba sa

v Bratislave sústredila na oblasť Palisád a dnešnej Štefánikovej ulice. Tu možno spomenúť výnimočné dielo Ignatza Feiglera ml. z obrazu Eduarda Majscha – Palugyayov palác na dnešnej Pražskej ulici (1872), ktorý pôvodne vznikol ako typ prímestskej vilovej rezidencie.²⁴ Dal si ho postaviť svetoznámy veľkopodnikateľ s vínom, barón z Palúdzky a z Bodíc Jakub von Palugyay (1819 – 1886).²⁵ Tvorca rodového aj firemného sídla Palugyayovcov tu mal neľahkú úlohu, ale podarilo sa mu harmonicky sklbiť obytnú, administratívnu, výrobnú i skladovú funkciu v jeden celok, keď jeho návrh vychádzal z romantických inšpirácií talianskou vilou a jej kontextu s prírodným prostredím.²⁶ Zohľadniac reprezentačné nároky stavebníka, architekt tu vytvoril komplex budov s dvojicou nádvorí. Hlavné dvojpodlažné priečelia s rizalitom ukončeným štítom s erbom malo svoju noblesou vyjadriť honor stavebníka. Neorenesančné prvky a antické inšpirácie, plastický dekór a alegorická sochárska výzdoba vypovedali o ranoeklektikom dizajne tvorcu, hoci v druhej stavebnej fáze sa už objavujú historizujúco-secesné motívy. K hlavnej budove sa pripájali výrobné-administratívne priestory a skladové priestory, ktoré zaberali rozsiahly suterén. A keďže J. Palugyay a jeho synovia patrili k mecenášom umenia a kultúry, v interiéroch viseli aj viaceré maliarske diela rodinného priateľa Eduarda Majscha, vrátane spomenutého obrazu *Výročie stiebornej svadby Jozefa a Hermíny Palugyayovcov*. Architektúru vily ocenila aj dobová spisba. Kladne sa o nej zmieňuje i József Kónyóki v knihe *Kleiner Wegweiser Pressburg's – Malý bratislavský sprievodca* (1873), kde vyzdvihuje účelne zariadené sídlo a priestranné pivnice J. Palugyaya, stojace vtedy pred mýtnicou neďaleko železničnej stanice.

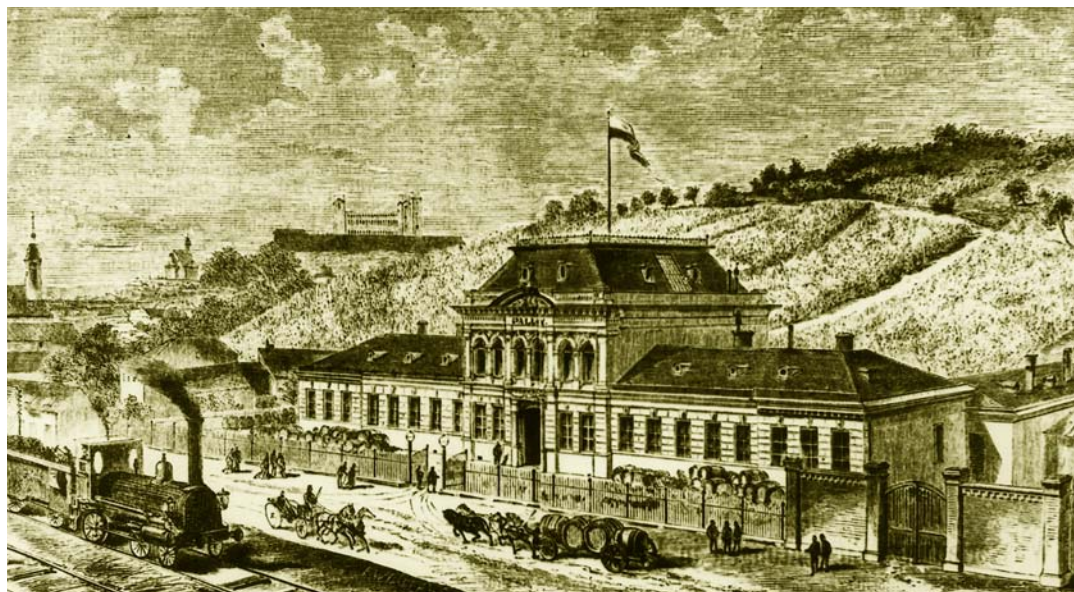
Typologickú rozmanitosť, v rámci ktorej azda nebola oblasť, do ktorej by otec a syn Ignatz Feiglerovci nezasiahli,²⁷ sprevádzala aj štýlová rôznorodosť,

Kolorovaná kresba kaštieľa v Rusovciach z roku 1843 signovaná Ignatzom Feiglerom ml. Archív mesta Bratislavy

Obytný nájomný dom Ing. Lanfranconiho – Ignatz Feigler ml. Foto autorka

Bratislava, Palugyayho vila – Ignatz Feigler ml. Múzeum mesta Bratislavy, Ng. č. 28143

Bratislava, Kostol Povýšenia Svätého kríža so vstupnou bránou na Ondrejský cintorín – Ignatz Feigler ml.
Archív autorky

charakteristická pluralitným prelínaním klasických a romantických podnetov. Okrem obytnej architektúry zaujímavé štýlové premeny možno pozorovať najmä v sakrálnej tvorbe oboch Ignatzov. Zatiaľ čo Ignatz st. tvoril takmer výhradne v duchu klasicizmu, v tvorbe Ignatza ml. sa už zákonite stretli romantické i klasicistické tendencie v osobitom variante *Rundbogebstilu*, aby inšpirácia stredovekými slohmi obohatená črtami eklektizmu napokon naplno vyznela v návrhoch kaplniek na bratislavských cintorínoch. Preto sa bližšie zastavme pri sakrálnej tvorbe obidvoch Feiglerovcov, ktorá nadobudla i ďalšiu špecifickú črtu – mnohokonfesionálnu rozmanitosť – veď navrhovali pre katolícku, evanjelickú cirkev aj pre židovskú náboženskú obec.

Prvou prácou I. Feiglera st. v tejto typologickej oblasti sa stala dnes už neexistujúca Kaplnka Panny Márie Snežnej na Hlbokej ceste. Pôvodnú, viackrát opravovanú tzv. Lauermannovu kaplnku (1713) nahradila roku 1824 nová barokovo-klasicistická kaplnka²⁸, neskoršie slúžiaca ako prvý kostol novej fary na Kalvárii. Jej autorom bol Ignatz Feigler st., ktorý bez nároku na honorár vyhotovil plány a viedol aj stavebné práce. Definitívny príklon ku klasicizmu u Ignatza st. zaznamenávame až v návrhu Kostola sv. Ladislava v Bratislave (1830 – 1831), ale i tu sú v koncepcii čiitateľné rezíduá barokového čítania jeho tvorcu zastúpené v podobe variantných riešení.²⁹

Stavebná história parcely, na ktorej Ignatz st. navrhol nový areál so sociálnym, zdravotníckym i sakrálным poslaním siaha hlboko do histórie a je spojená s rádom sv. Antona (1095), neskôr pozemky prešli do vlastníctva mesta a budovy slúžili jeho obyvateľom. Havarijný stav objektov roku 1828 spôsobil, že napokon sa za pomoci verejnej finančnej zbierky a zásluhou spolkových aktivít rozhodlo o novostavbe mestského špitála s výdatnou finančnou podporou ostrihomského prímasa kardinála Alexandra Rudnaya aj samotného cisára Ferdinanda V. – tak, ako to zobrazuje výjav na obraze S. Majscha. Ťažiskom kompozície areálu sa stal Kostol sv. Ladislava, pre

ktorý architekt zvolil centrálnu schému s kvadratickým uzáverom svätyně so štvoricou radiálne umiestnených kaplniek. Na uličnej fasáde uplatnil jednověžové priečelie s portikom a trojuholníkovým tympanónom. Po jeho stranách sa v uzavretom štvorkrídlovom bloku rozvíjala dispozícia špitála i útulku pre chudobných v troch podlažiach.³⁰

Zaujímavé informácie o výstavbe kostola priniesol výskum v pozostalosti a zápiskoch Gizely Weyde. Dozvedáme sa z nich, že kostol najskôr nemal vežu – dokumentuje to aj litografia s názvom „*Mestský chudobinec v kráľovskom, korunovačnom meste Pressburg*“³¹, keď 18. novembra 1830 dokončili klenbu lode kostola a 1. decembra i strop sakristie. O výstavbe veže sa rozhodlo až v decembri 1830.³² Roku 1831 bola celá budova špitála a kostola dostavaná, kostol posvätili 7. a 8. septembra 1831. Archivné pramene tiež odhalili pôvodný koncept výzdoby interiéru kostola, ktorý bol biely, farebné mozaikové okná sú výsledkom stavebných úprav roku 1891 a na neskoršej výmalbe sa podieľal Franz Sztorno.

Ďalšie interiérové úpravy kostola a areálu špitála sú už dielom vnuka Ignatza st. – Alexandra, podľa jeho plánov dostavali časť špitála na treťom nádvorí (1893).³³ Kontinuita tohto pozoruhodného architektonického diela v rodinnej línii tak dosiahla zaujímavé naplnenie. Vďaka architektonickým kvalitám, ale aj neobyčajne citlivému urbanistickému včleneniu do pôvodnej mestskej zástavby možno Kostol sv. Ladislava a mestský špitál s chudobincom považovať za jedno z najvýznamnejších diel klasicizmu na našom území.

S menom Ignatza Feiglera st. je spojená ešte jedna sakrálna stavba. Je ňou klasicistická úprava pôvodne gotickej Kaplnky sv. Kataríny v Bratislave na Michalskej ulici, datovaná do štyridsiatych rokov 19. storočia. Vtedy sa prikrlo k prestavbe gotickej fasády, narušenej pri obliehaní Napoleonovými vojskami a delostreleckom ostreľovaní mesta roku 1809. Ignatz st. tu vytvoril neskoroklasicistický koncept bezvežového priečelia. Charakterizovali ho typické črty feiglerovského rukopisu – strohosť a prísna symetria, vstupný portikus s prvkami vysokého rádu v podobe pilastrov či trojuholníkový tympanón nad vstupom – všetko črty typické pre predchádzajúce sakrálné diela I. Feiglera st.³⁴

Dňa 12. februára 1847 Ignatz Feigler st. umiera na týfus, jeho najstarší syn Ignatz Feigler ml., ktorý už dlhšie tvoril a podnikal po jeho boku, preberá rodinný stavebný podnik, a tak ako jeho otec vytvára viaceré výnimočné diela v oblasti sakrálnej stavieb v podobe úprav starších sakrálnej objektov, návrhov synagóg, ale aj rozlúčkových kaplniek či funerálnych objektov na cintorínoch.

Už pri letmom listovaní v skicároch Ignatza Feiglera ml. z rodinnej pozostalosti z čias jeho

štúdií v nemeckom prostredí zaznamenáme rozmanitosť slohových inšpirácií, ktoré defilujú na kresbách budúceho architekta. Okrem iného vypovedajú o obľube v nemeckých krajinách preferovaného *Rundbogenstilu*, ktorý bol produktom jeho mníchovského školenia, no nechýba ani klasicizmus, antické a renesančné motívy či stredoveké inšpirácie – romantická neogotika, romanika aj orientalizmus. V zaujímavej syntéze našli ohlas na sakrálnych dielach, ktoré Ignatz ml. realizoval v perióde rokov 1860 – 1868.

Na počiatku stála úprava fasád kostola a dispozície kláštornej budovy barokového komplexu kapucínov v Bratislave (1860 – 1861), realizovaná za výdatného finančného príspevnia cisára Františka Jozefa. Renovačné práce sa uskutočnili podľa plánov Ignatza Feiglera ml.³⁵ Od počiatku je na nich badateľná autorova inklinácia k princípom *Rundbogenstilu*, zmysel pre harmonickú kompozíciu priečelia aj cit pre urbanistický kontext.³⁶ Podobné kvality a znaky sa takmer paralelne objavujú aj na ďalších sakrálnych stavbách Ignatza Feiglera ml., sústredených tentoraz na bratislavských cintorínoch – Ondrejskom cintoríne a evanjelickom Cintoríne pri Kozej bráne.

Kostol Povýšenia Svätého kríža (1861 – 1862) postavili pri západnom múre Ondrejského cintorína podľa projektu Ignatza ml. ako ústrednú cintorínsku kaplnku.³⁷ Jej pozíciu spolu s márnicom – pravdepodobne takisto dielom I. Feiglera ml. zo šesťdesiatych rokov 19. storočia – zachytáva mapový podklad z roku 1894.³⁸ Dispozičný typ kaplnky vychádza z konvenčnej schémy sieňového priestoru s polygonálnym

presbytériom, ktorej zodpovedá jednoduchá hmotová skladba s vežou v západnom priečelí. Podobne ako na fasáde kapucínskeho kostola aj tu volí osvedčené prvky inšpirované *Rundbogenstilom* – predsadený portál s centrálne umiestnenou rozetou, dvojicu pilierov flankujúcu nárožia, plytké pilastre členiace bočné fasády, vysoké okná s polkruhovým záklenkom a výrazný zuborez či oblúčkový vlys v podstreší.³⁹

Zaujímavý exkurz do tvorivého procesu Ignatza ml. predstavujú aj viaceré skice ešte z čias štúdií, zhromaždené v architektovej skicári č. 4. Opakovane sa tu objavujú jednodňové objekty kaplniek⁴⁰ s variantnými štúdiami kresieb priečelí, ktoré prezrádzajú inklináciu k spomenutému štýlu tvorby, veď obľuba *Rundbogenstilu* sa u neho prejavila nielen v oblasti sakrálnych stavieb. Možno spomenúť nerealizovaný návrh mestských kasární – tzv. Transport Haus a ústredne pre vojenskú dopravu (1852), návrh a realizáciu bývalej Krajinskej nemocnice (1858 – 1864), Csákyho školy na Palackého ulici (1870) aj Školu pre pôrodné asistentky, neskôr Pôrodnú kliniku na Zochovej ulici v Bratislave (1882).

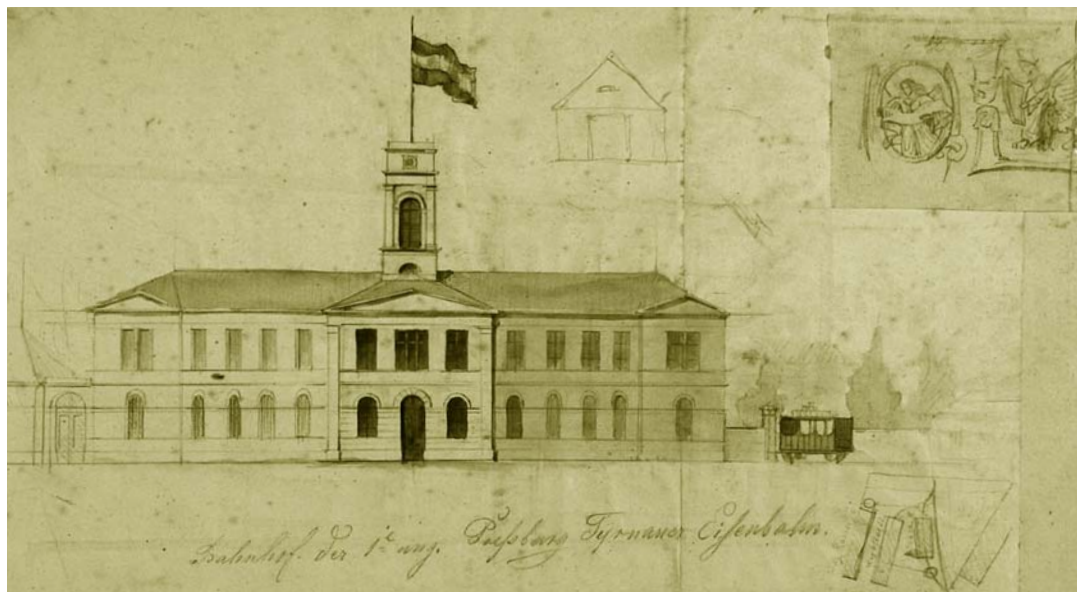
Tému cintorínskej kaplnky Ignatz ml. mal možnosť riešiť aj druhýkrát, keď o pár rokov neskôr navrhuje rozlúčkovú kaplnku pre evanjelický Cintorín pri Kozej bráne (1868). Bratislavskí evanjelici získali na účely pochovávania prvý pozemok na mieste bývalého Michalského cintorína pri Michalskej bráne. Prvý pohreb na tzv. starom evanjelickom cintoríne uskutočnili 28. septembra 1682 a členov významných evanjelických rodín tu pochovávali až do roku 1783.

Synagóga ortodoxných na Zámockej ulici v Bratislave – Ignatz Feigler ml. Archív autorky

Rozlúčková kaplnka na evanjelickom Cintoríne pri Kozej bráne v Bratislave – I. Feigler ml. Foto autorka

Stanica Prvej konskej železnice v Bratislave – Ignatz Feigler st. Archív mesta Bratislavy

„Nový“ evanjelický cintorín založili na pozemkoch, ktoré evanjelická cirkev a. v. zakúpila roku 1783 pri Kozej bráne. Bola to výhodná poloha na vtedy ešte nezastavanom území Palisád, neďaleko prvého evanjelického cintorína, umožňujúca ďalší rozvoj areálu aj v 19. storočí.⁴¹ Ten je badateľný na viacerých mapových podkladoch, i na mape z roku 1894, kde sú zakreslené už aj ďalšie cintorínske stavby I. Feiglera ml. – objekt márnice s rozlúčkovou obradnou sieňou⁴² aj rodinná hrobka baróna Jána Jeszenáka (1800 – 1849).⁴³

Vráťme sa však k architektúre rozlúčkovej kaplnky na Cintoríne pri Kozej bráne.⁴⁴ Ignatz ml. opäť siahol po tradičnej schéme sieňového jednodolia s plytkou apsidou v jednoduchom hmotovom riešení bez veže v priečelí. V porovnaní s kaplnkou na Ondrejskom cintoríne tu jednoznačnejšie dominovala architektonická forma nad umeleckým výrazom, keď bezvežový koncept nadväzuje na tradíciu výstavby evanjelických chrámov. Tvaroslovie fasád a ich kompozícia má tiež blízko k charakteristikám, typickým pre architektúru synagóg, čo v súvislosti s Ignatzom ml. neprekvapuje, keďže takmer paralelne navrhuje sakrálnu stavbu aj pre ortodoxnú židovskú náboženskú obec v Bratislave.⁴⁵ Popri tejto línii však autor neopúšťa ani romantizujúce prvky Rundbogenstilu a objavujú sa aj dobovo aktuálne ranoeklektické motívy.

Zo spomenutého spektra inšpirácií charakteristických pre sakrálnu tvorbu Ignatza Feiglera ml. sa vymyká dnes už neexistujúca synagóga ortodoxných na Zámockej ulici v Bratislave (1864). V zaujímavej syntéze sa v jej návrhu stretli orientalizmus a použitie progresívnych liatinových konštrukcií ako produkt autorovej vnímavosti k dobovým štýlovo-typologickým väzbám a podnetom modernizácie.⁴⁶ Vďaka bravrúrne vyriešenej dispozícii, ktorá reagovala na komplikovanú situáciu na stavebnej parcele, či s ohľadom na zaujímavý hmotovo-priestorový a urbanistický

kontext možno túto realizáciu zaradiť k najkvalitnejším architektúram svojho druhu aj v širšom európskom spektre.

Ešte jedna oblasť sa dotkla tvorby oboch Ignatzov – bola to sféra dopravných stavieb, patriaca do úplne novej typologickej skupiny, ktorá bola produktom priemyselnej revolúcie a industriálnej éry 19. storočia. Tu sa obidvaja – otec a syn – museli vyrovnáť s otázkou dilemy štýlu pri návrhu železničných staníc pre konskú aj pre parnú trakciu, a súčasne sa tu stretli s novým typom investora.

„Bahnhof der 1^{en} ung Preßburg Tyrnauer Eisenbahn.“ – tento text si môžeme prečítať na akvareli v skicári Feiglerovcov.⁴⁷ Autorom kresby je pravdepodobne Ignatz ml., kde projekt a realizácia staničnej budovy prvej konskej železnice v Uhorsku v rokoch 1839 – 1840 patrí do portfólia jeho otca Ignatza st.⁴⁸ Ten siahol po konvenčnom riešení dilemy štýlu – na roztvorenom „V“ pôdoryse navrhol budovu v duchu romantizujúceho klasicizmu, ktorý pretrvával v slohovom výraze väčšiny jeho stavieb na sklone tvorby.

Zalomený pôdorys stanice umožnil symetrické usporiadanie priestorov, ktoré sa z vnútornej strany napájali na koľajisko a nástupištia. Princíp symetrie Ignatz st. uplatnil aj na fasádach jednopodlažnej stanice, keď na os symetrie navrhol ústredný rizalít s hlavným vstupom s plytkým trojuholníkovým frontónom, nad ktorým umiestnil vysokú hranolovitú vežu, ukončenú pravouhlým uskočením. Rizalítity ukončovali aj obidve krídla hmoty budovy. Vnútorne nádvorie s účelovými objektmi stajní, remízy, skladov a dielní lemovali arkády nástupíšť. V koncepte celej budovy a rozvrhu jej hmôt je čitateľná snaha po účelnom riešení, čo sa prejavuje aj v strohom, takmer bezozdobnom riešení fasád. Výraz fasády napriek uvedenej snahe nemožno označiť za inovatívny, symetrická hmotová skladba, členená len stredným rizalitom a dvojicou bočných rizalitov až nápadne pripomína kompozičné riešenie fasád šľachtických vidieckych sídiel klasicizmu, ktorými sa Ignatz st. evidentne inšpiroval.

O tri desaťročia neskôr podobnú stavebnú úlohu riešil aj syn Ignatza st. Z archívnych prameňov vyplýva, že v júni 1871 žiada Ignatz Feigler ml. – v tom čase jednoznačne najproduktívnejší a investormi najvyhľadávanejší architekt a stavebný podnikateľ v Bratislave, mestskú radu o povolenie na výstavbu staničnej budovy pre parnú železnicu. Jej potrebu vyvolali zvýšené nároky na prepravu tovaru a osôb v sedemdesiatych rokoch 19. storočia.⁴⁹ Prvú žiadosť Ignatza Feiglera ml. o udelenie stavebného povolenia vo veci výstavby novej železničnej stanice v Bratislave zaznamenáva magistrátny protokol v júni 1871 a druhú v auguste 1871. Vyplýva z nej, že práce úspešne napredujú a predstavitelia mesta z tohto dôvodu žiadosti

kladne vyhovujú a dokonca odpúšťajú stavebníkovi povinnosť zaplatiť niektoré poplatky, týkajúce sa výstavby stanice. Zo zápisov je tiež zrejme, že architekt pri realizácii stanice spolupracoval s mestskými železničiarňami a súčasne mal na starosti koordinačné práce medzi dodávateľskými firmami.⁵⁰

A hoci sa pôvodné plány stanice nezachovali – prestavali ju roku 1904 podľa plánov bratislavského staviteľa Josefa Ehrenfeld-Erdélyiho, dobové pohľadnice sú dokladom toho, že Ignatz ml. okrem účelnej dispozície a optimálneho hmotovo-priestorového riešenia bravúrne zvládol aj otázku vhodnej voľby štýlu pre tento typologický druh.⁵¹ Vychádzal pritom z dobovo aktuálnych trendov, inšpirovaných neorenesanciou a eklekticizmom v spojení s progresívnymi konštrukciami a stavebnými materiálmi. Stanicu tvorili pôvodne tri vzájomne prepojené dvojpodlažné objekty s prehľadnou dispozíciou. V strednom objekte s trojicou hlavných vstupov sa nachádzali priestory pre cestujúcich, v bočných situoval zázemie (kancelárie, sklady, pošta, úschovne batožín a pod.). Liatinové konštrukcie použil v ich pravdivom tektonickom výraze na stĺpy a zábradlia krytých nástupišť. Spolu s tvaroslovnými prvkami neorenesancie a neoklasicizmu na fasádach to môžeme považovať za jeden z prvých prejavov eklektických tendencií nielen v tvorbe Ignatza Feiglera ml.

Utilitárna strohosť a do istej miery aj reprezentatívnosť či použitie nových stavebných materiálov, ktoré otvárali cestu pre typizáciu a racionalizáciu na poli dopravných stavieb v ďalšom období. Stali sa atribútmi, ktoré vypovedali nielen o kvalite samotnej architektúry, ale dávali obraz aj o jej tvorcovi, ktorému sa podarilo najst' jednoznačnosť výrazu „dizajnu železnice“.

Návrh a realizáciu bratislavskej stanice pre parnú trakciu pod vedením I. Feiglera ml. tak zároveň môžeme považovať za zaujímavú sondu do postavenia

architekta v druhej polovici 19. storočia. Opäť sa ukázalo, že s ohľadom na prosperitu rodinnej firmy bolo nevyhnutné spájať a investorom-stavebníkom paralelne ponúkať dve dôležité zložky činnosti architekta – projekčnú a stavebno-podnikateľskú. Tento zmysel pre komplexnosť v prístupe k podnikaniu na poli stavebníctva Ignatz ml. zdedil po otcovi. Zdá sa, že to bola najcennejšia devíza, na základe ktorej neskôr získaval najprestížnejšie súkromné a mestské objednávky od solventných investorov najmä z prostredia finančníkov, veľkopodnikateľov a priemyselných magnátov. Ale to je už iná – moderná kapitola, keď do rodinného podniku s Ignatzom ml. vstúpil najmladší z Feiglerovcov, synovec Alexander a vnuk Ignatza Feiglera st.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantového výskumného projektu VEGA 1/0741/08 Historizmus – permanentný fenomén a štipendia Rady Fondu výtvarných umení na tému Feiglerovci.

doc. Ing. arch. Jana Pohaničová, PhD.

Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok
Fakulta architektúry, Slovenská technická univerzita
Námestie slobody 19
812 45 Bratislava

Bratislava, stanica železnice pre parnú trakciu – Ignatz Feigler ml. Múzeum mesta Bratislavy, P-05077

¹ Kameň s mincami uložili do základov budúcej zadnej steny svätyne kostola. Pozri materiál v Archíve mesta Bratislavy (AMB), Pozostalosti. Fond Gizely Weyde, kr. č. 2, výpisky G. Weyde – Anály Prešporka 1825 – 1830, respektíve: Kronika rodiny Mergl, započatá v roku 1771.

² Obraz sa nachádza v zbierkach Galérie mesta Bratislavy, inv. č.: 01175.

³ Tieto slová (DEI GLORIAE ET CALAMITOSI CIVIS PRAESIDIO MUNICIPES URBIS. P. P. MDCCCXXX.) možno čítať nad rímsou vstupom do kostola. Poukazujú na spojenie dvoch tradičných stavebných programov – kostola a špitála, respektíve chudobinca v jednom komplexe.

⁴ Majschovci patrili k významným osobnostiam prešporkej umeleckej scény v 19. storočí. Sebastián Majsch bol zakladateľom maliarskej tradície rodiny, venoval sa žánrovým výjavom i portrétovaniu, v období 30. a 50. rokov 19. storočia pracoval pre Bratislavský strelecký spolok. Jeho traja synovia Imrich (1831 – 1877), Andrej (1833 – 1899) a Eduard (1841 – 1904) pokračovali v otcových šľapajach. Najmladší z nich Eduard – absolvent viedenskej Akadémie výtvarných umení – bol z nich najúspešnejší. Bol nielen uznávaným maliarom (vystavoval v Bratislave, vo Viedni, v Prahe i v Lipsku), ale aj zberateľom a organizátorom kultúrno-spoločenského života Bratislavy. Dôkazom týchto aktivít je aj to, že stál pri založení Bratislavského umeleckého spolku (Kunstverein) a bol jeho podpredsedom. Jeho

diela tvoria podstatnú súčasť zbierok Galérie mesta Bratislavy. K Majschovcovi pozri Abelovský, J. – Bajcurová, K.: *Výtvarná moderna Slovenska*, Bratislava 1997, respektíve Francová, Z. – Grajciarová, Z.: *Bratislavská maliarska rodina Majschovcov*. Katalóg výstavy. GMB, Bratislava 2001.

⁵ 220. výročie narodenia Ignatza Feiglera st. (19. apríla 1791 – 12. februára 1847) a 190. výročie narodenia jeho najstaršieho syna Ignatza ml. (20. novembra 1820 – 6. novembra 1894).

⁶ Devätnástemu storočiu dal prívlastok „dlouhé století“ Pavel Zatloukal, vynikajúci znalec architektúry tohto obdobia v Čechách. Pozri Zatloukal, P.: *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750 – 1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2003, s. 13.

⁷ Primárnym zdrojom poznatkov o rodine Feiglerovcov je pozostalosť v Archíve mesta Bratislavy (AMB), Fond pozostalostí – Feiglerovci 60 – 61, škatuľa 1, respektíve AMB, Fond pozostalostí – Ludovít Kemény, škatuľa 1, č. 12 – rodina Feigler, spis č. 1743. Stručné životopisné údaje o jednotlivých členoch rodiny autorka v ďalšom texte spracovala na základe predchádzajúceho štúdia archívnych dokumentov – najmä Keményho poznámok a materiálov z pozostalosti Feiglerovcov. Doplňujúcim prameňom bolo štúdium niektorých starších prác Andreja Szőnyiho, Gizely Weyde a Eleny Lukáčovej, ktoré sa zaoberali pôsobením Feiglerovcov na bratislavskej architektonickej scéne. Napríklad Szőnyi, A.: *Tak rástla Bratislava*. Bratislava 1967 či Szőnyi, A.: *Rodina Feiglerovcov – bratislavských staviteľov*. *Vlastivedný časopis*, XIII, 1964, č. 1, s. 22 – 31, respektíve Lukáčová, E.: *Vývin architektúry na Slovensku v rokoch 1848 – 1890*. *ARS*, VI. – VII., 1972 – 1974, s. 97 – 143, alebo Lukáčová, E.: *Prínos rodiny Feiglerovcov k stavebnému vývoju Bratislavy*. In: *Sympóziom o Feiglerovcoch*. Spolok priateľov staroslávneho Devína. Bratislava, 30. marca 1998. Z novších prác možno spomenúť diplomovú prácu Zuzany Labudovej: *Feiglerovci a Bratislava 19. storočia*, Bratislava 1998, respektíve Labudová, Z.: *Ignác Feigler st. – bratislavský architekt prvej polovice 19. storočia*. Úlohy architekta a architektúry v 19. storočí. *Architektúra & urbanizmus* 27, 2003, č. 1 – 2, s. 67 – 76. Pozri aj práce autorky – Pohaničová, J.: *Tvorba Feiglerovcov v ére rozvoja priemyslu a dopravy*. In: *Stopy priemyselného dedičstva na Slovensku*, Konferencia 24. – 25. 5. 2006, (ed. Kráľová, E.), vyšlo v roku 2010 s. 98 – 109; Pohaničová, J.: *Niektoré aspekty modernosti v tvorbe Feiglerovcov alebo... Moderná architektúra svojej doby*. *Architektúra & urbanizmus* 42, 2008, č. 1 – 2, s. 21 – 42. Najnovšie je tvorba Feiglerovcov komplexne zosumarizovaná v rámci monografie Lukáčová, E. – Pohaničová, J.: *Rozmanité 19. storočie*. *Architektúra na Slovensku od Hefeľeho po Jurkoviča*. Bratislava, Perfekt 2008, respektíve v tlači sa nachádza *Zborník príspevkov z vedeckej konferencie Feiglerovci a architektúra Bratislavy* (ed. Pohaničová J. – Mikloš, P.), Bratislava 2010.

⁸ Podľa zápisu v bratislavskom magistrátnom protokole z 13. decembra 1818.

⁹ Po smrti prvej manželky sa Ignatz st. oženil s Elisabethou Klinglerovou, ktorá vychovala jeho synov.

¹⁰ Bol tiež znalcom v súdnom odbore a aktívnym členom dobrovoľných spolkov a organizácií (napr. Bratislavský okrásľovacie spolok).

¹¹ O jeho významnom postavení na bratislavskej architektonickej scéne svedčí aj fakt, že bol podpredsedom Obchodnej a priemyselnej komory a cenzorom Národnej banky, ale i miestopredsedom kuratória Československej štátnej obchodnej akadémie v Bratislave.

¹² V zmysle tézy priekopníka na poli historiografie architektúry 19. storočia na Slovensku Dr. Eduarda Torana, podľa ktorej: „históriu a súčasnosť spája veľmi závažný most – stavebná epocha 19. storočia...“, pozri Toran, E.: *K otázke architektúry od polovice 19. storočia do roku 1918*. *Pamiatky a múzeá* VII, 1958, č. 1, s. 20 – 21.

¹³ Poznávanie osobnostného pozadia vzniku architektonických

diel často vypovedá aj o subjektívnej inklinácii tvorcov v otázke dilemy štýlu, a tým aj o širších kultúrnych väzbách a vplyvoch, či približuje formovanie dobového názoru v oblasti kultúry bývania i dosahu technických aspektov a procesu modernizácie na architektonickú tvorbu vôbec. A to je aj prípad dynastie Feiglerovcov.

¹⁴ Archív mesta Bratislavy (AMB). Fond pozostalostí, Kemény – Bratislavské rodiny, škatuľa č. 1, 1895 – 1935, Rodina Feigler (10). Ako majstrovskú prácu na prijatie do murárskeho cechu v Bratislave predložil Ignatz Feigler st. projekt paláca (1818). Jeho návrh je publikovaný v knihe Kuhn, I. a kol.: *Klasicistická architektúra na Slovensku*. Bratislava, Tvar 1955, s. 84.

¹⁵ AMB. Cechové fondy – kamenárske a murárske cechy, škatule 34, 35 Ce 8/11-230.

¹⁶ Podrobný rozbor kresieb vo Feiglerových skicároch priniesla už spomínaná diplomová práca Zuzany Labudovej.

¹⁷ V spôsobe architektonického školenia Feiglerovcov sa tak odrážali aktuálne trendy európskeho spôsobu výučby architektúry, v ktorom pokračovali aj ďalší členovia rodiny. Karl Feigler študoval na Stavebnej akadémii v Mníchove a Alexander na polytechnike v Paríži. Karl získal diplom na Koeniglich Bayerische Akademie der Bildenden Künste 9. decembra 1846, pozri AMB, Cechové fondy – kamenárske a murárske cechy, škatule 34, 35 Ce 8/11-230, 36 Ce, 1-4/1-2, respektíve údaje o Alexandrových štúdiách udáva Kol: *Slovenský biografický slovník* (od roku 833 do roku 1990). II. zväzok E – J. Martin, Matica slovenská 1987, s. 63.

¹⁸ Stavebnú firmu po otcovej smrti vlastnil Ignatz ml. a vlastnú firmu mal od roku 1876 aj jeho brat Karl Feigler. Od roku 1855 Feiglerovci boli zároveň majiteľmi tehelne, keď na tento fakt poukazuje daňový doklad, týkajúci sa tejto nehnuteľnosti, pozri AMB, fond pozostalostí – rodina Feigler 60 – 61, škatuľa 1, daňový doklad z 21. septembra 1855. K firme Karla Feiglera pozri Labudová, Z.: *Feiglerovci a Bratislava 19. storočia*. Diplomová práca. Bratislava 1998, s. 106, ktorá uvádza ako prameň Štátny oblastný archív v Bratislave, *Firemný register*, zložka Carl Feigler, sign. A II 491, listina zo 4. 10. 1949, kde sa uvádza, že: „vo firemnom registri na strane 46 zv. A II je od roku 1876 zapísaná firma Carl Feigler so sídlom v Bratislave...“. Stavebnú firmu so sídlom v Bratislave na bývalom Sennom námestí č. 9. vlastnil aj Alexander Feigler. Tamže, s. 12, údaj sa opiera o listinu, týkajúcu sa dedičského nároku po Alexandrovi Feiglerovi.

¹⁹ Listina sa nachádza v Magyar Országos Levéltár v Budapešti: T. 17, (gr. Zichy csal. Lvt. Tervei), folio 35 – 38. Pozri Komárik, D.: *A romantikus kastélyépítészet kezdetei Magyarországon*. In: *Építés-Építészettudomány*. VII, 1975, č. 3 – 4, s. 438.

²⁰ K neogotickej prestavbe kaštiela v Rusovciach pozri Pohaničová, J.: *Architekti a ich mecenáši*. *Architektúra & urbanizmus* 39, 2005, č. 1 – 2, s. 45 – 64, respektíve Pohaničová, J.: *Romantické prestavby šľachtických sídiel – Rusovce, Veľké Uherce a Bojnice*. *Pamiatky a múzeá*, 2005, č. 2, s. 46 – 53.

²¹ Firma Feiglerovcov, zastúpená Ignatzom ml. a jeho synovcom Alexandrom opäť raz realizovala výstavbu jedného z najdôležitejších stavebných podnikov v meste. Fotografie oboch Feiglerovcov – strýka a jeho synovca v oválnom ráme sú umiestnené hneď na čestnom mieste vedľa dvojice projektantov. Foto: Múzeum mesta Bratislavy (MMB), prír. č. 38/94.

²² Na sklonku 19. storočia sa popri strýkovi Ignatzovi ml. začína presadzovať aj vnuk Ignatza st. – Alexander. Možno uviesť jeho projekt dostavby mestského špitála (1893) a tiež stavebné práce firmy Feigler na reštaurovaní Kostola sv. Ladislava (1891). AMB, Pozostalosť Gizely Weyde, kr. č. 2, výpisky G. Weyde – Kronika rodiny Mergl.

²³ Obytné nájomné domy navrhoval a realizoval neskôr aj Alexander Feigler (napr. obytný dom s kaviarňou Štefánka, domy na Palisádach, Štefánikovej ulici, Grösslingovej ulici).

²⁴ K architektúre tejto vily pozri Pohaničová, J.: *Palugayov*

palác. In: Dulla, M. – Pohaničová, J. – Moravčíková, H.: Slávne vily Slovenska. Foibus 2010, s. 88 – 91, respektíve Ševčíková, Z. – Obuchová, V.: Palugyayov palác v Bratislave. Pamiatky a múzeá, 2003, č. 1, s. 24 – 29.

²⁵ S podnikaním v oblasti gastronómie J. Palugyay začal už roku 1844 kúpou hostinca Železná studnička v Mlynskej doline, s jeho menom sa od roku 1849 spája aj slávna reštaurácia a hotel Zelený strom v Bratislave. Od roku 1857 dodával vína na európske panovnícke dvory a po roku 1864 aj do zámoria. Roku 1872 získal čestný titul Rakúsky cisársky a Uhorský kráľovský dvorný dodávateľ. Tamže.

²⁶ Tento jav bol charakteristický aj pre ostatné európske mestá (Viedeň i Budapešť).

²⁷ Okrem spomenutých typov stavieb popri sakrálnnej architektúre to bola oblasť zdravotníckych, školských stavieb, ale i vojenských objektov (kasárne – tzv. Transporthaus 1858), ba dokonca i inžinierskych stavieb. Vo Fonde Gizely Weyde (AMB) sa nachádza poznámka k výstavbe Pontónového mosta cez Dunaj v roku 1829. Uvádza sa tu výkres Mostného hostinca a strážneho domca pri moste, signovaný Ignatzom Feiglerom st.

²⁸ Bola posvätená 15. septembra 1824.

²⁹ K architektúre kostola a špitála pozri Lukáčová, E. – Pohaničová, J.: C. d., s. 28 – 29, respektíve Labudová, Z.: Ignác Feigler st. – bratislavský architekt prvej polovice 19. storočia. Úlohy architekta a architektúry v 19. storočí. Architektúra & urbanizmus 37, 2003, č. 1 – 2, s. 71 – 76.

³⁰ Ako sa dozvedáme zo zachovaných plánov a skíc architekt uvažoval aj o diagonálnom umiestnení lode kostola do osi skoseného nárožia, aby sa nakoniec rozhodol pre menej dynamickú koncepciu.

³¹ AMB, Pozostalost' Gizely Weyde, kr. č. 2.

³² Svedčia o tom samostatné plány Ignatza Feiglera st., uchované v Archíve mesta Bratislavy, kde vežu, stupňovito sa zužujúcu do hranola so zvukovými oknami korunuje na výkrese jednoduchý kríž.

³³ Plán prestavby mestského špitála sa nachádza vo fonde Zbierka máp a plánov AMB pod signatúrou č. 1536.

³⁴ K stavebným fázam na kaplnke pozri Havlík, M. – Sabadošová, E.: Kaplnka sv. Kataríny v Bratislave a jej pamiatkové hodnoty. In: Monumentorum tutela – Ochrana Pamiatok. Roč. 17, 2006, s. 89 – 96.

³⁵ Objekty kostola a kláštora sa po roku 1847 aj napriek viacerým opravám nachádzali v havarijnom stave. Pozri Botek, A.: Kostol a kláštor kapucínov v Bratislave. In: Zborník mestského múzea. Bratislava. XVII, 2005, s. 65 – 94.

³⁶ Hmotu priečelia kostola do Kapucínskej ulice architekt vyvážil v priamej uličnej čiare malými hmotami vrátnice po bokoch a celý komplex spolu s budovami tzv. Bazáru vytvorili vzácnu jednotu. Na fasáde kostola so štítom s dominantne umiestnenou nikou so sochou sv. Štefana od Antona Brandla použil zaujímavé motívy Rundbogenstil, vychádzajúceho z oblúkových foriem románskeho slohu.

³⁷ Dnešný Ondrejský cintorín, predstavujúci najtypickejší súbor funerálnej architektúry 19. storočia v Bratislave, vznikol okolo roku 1784 za záhradou paláca grófa Johanna Goberta z Aspremontu. Na mape z roku 1894 sú už zakreslené obe Feiglerove stavby – kaplnka a márnica, postavené po rozšírení cintorína.

³⁸ Podrobne pozri Obuchová, V.: Ondrejský cintorín. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2004., respektíve Horváth, J.: Vznik a vývin cintorínov v Bratislave do roku 1918. In: Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave. Ročenka. Bratislava: Osveta, zv. VI, 1970, s. 245 – 266. Samotný objekt zachytávajú aj skoršie mapové podklady (1873), z ktorých je už zrejmy priamočiary systém cestičiek a alejí, ktorý delil cintorín na jednotlivé veľkostne nepravidelné okrsky. Predstavu o rozlohe cintorína na začiatku 20. storočia si môžeme urobiť na základe

údajov historika T. Ortvoja z roku 1904, keď mal Ondrejský cintorín rozlohu až 11 532 štvorcových siah. Podľa Obuchová, V.: C. d., s. 14.

³⁹ Plány kaplnky z roku 1861, signované I. Feiglerom ml. spomína v poznámkach aj Gizela Weyde pod označením Andreas Friedhof-Capelle. Pozri Fond Gizely Weyde, kr. č. 2. Plány sa však vo fonde AMB nenachádzajú.

⁴⁰ Napríklad Skicár č. 4, list. č. 2 – Walfahrtskirche, respektíve kresba na liste č. 43, či ďalšie neidentifikované kresby na neočíslovaných stranách skicára č. 4. Ďalší okruh inšpirácií pre cintorínske kaplnky predstavovali tiež romantizujúce stavby z uhorského okruhu, ktoré vznikali v šesťdesiatych rokoch 19. storočia pod vplyvom stredovekých slohov.

⁴¹ Bližšie k histórii cintorína pozri Obuchová, V. – Holčík, Š.: Cintorín pri Kozej bráne. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2006, s. 5 – 36, respektíve Pohaničová, J.: Cintorín a mesto: Príbeh bratislavských cintorínov. Životné prostredie. Roč. 43, 2009, č. 5, s. 281 – 282.

⁴² V súčasnosti je budova márnice už zbúraná, ustúpila novej zástavbe na Palisádach. Architektonické zameranie objektu z roku 1980 sa nachádza v Mestskom ústave ochrany pamiatok v Bratislave pod sign. č. 1326.

⁴³ Barón Ján Jeszenák – nitriansky župan a vládny komisár Nitrianskej stolice, angažoval sa v ev. a. v. cirkvi. Zúčastnil sa maďarizácie cirkevného života a po revolúcii bol odsúdený a popravený. Pozostatky baróna, ktorého popravili po revolúcii 1848 v Pešti, boli dávno po jeho smrti roku 1867 exhumované a prevezené do bratislavskej rodinnej hrobky, ktorá je najmonumentálnejšou sepulkrálnou architektúrou na ev. cintoríne. Podľa Kol.: Slovenský biografický slovník. Zv. E – J, 1. diel, Matica Slovenská, Martin 1986, respektíve sign. 1479 – Mauzóleum rodiny Jeszenák. Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave.

⁴⁴ V pozostalosti Gizely Weyde v AMB, kr. č. 1 sa nachádzajú poznámky k plánu spomenutej kaplnky. Opisuje sa tu výkres o rozmere 42 x 60 cm, zhotovený čiernym tušom na papieri, označený ako Friedhof - Capelle s datovaním: jún 1868, signovaný podpisom Ignatz Feigler. Plán sa vo fondoch AMB nenachádza.

⁴⁵ Dnes už neexistujúca synagóga na Zámočkej ulici v Bratislave (1864). Bližšie pozri Lukáčová, E. – Pohaničová, J.: Rozmanité 19. storočie. Architektúra na Slovensku od Hefeheho po Jurkoviča. Bratislava, Perfekt 2008, s. 95 – 96.

⁴⁶ Otázkou štýlových väzieb vo vzťahu k architektúre synagóg v európskom kontexte sa autorka podrobne zaoberala v štúdiu, ktorá bola výsledkom grantovej výskumnej úlohy, pozri Pohaničová, J. – Lukáčová, E.: Návraty k stredovekej a orientálnej inšpirácii v architektúre synagóg na území JZ Slovenska. Architektúra & urbanizmus 38, 2004, č. 3 – 4, s. 175 – 198.

⁴⁷ AMB, Fond pozostalostí, rodina Feigler 60 – 61, škatuľa 1 – skicára, označené ako Veľký skicár 4. pr. č. 1629. Kresba nie je signovaná ani datovaná. K histórii výstavby prvej konskej železnice v Uhorsku pozri Herucová, M.: Prvá konská železnica v Uhorsku z Bratislavy do Trnavy 1840 – 1872. JM PRESS 1993, respektíve Lukáčová, E.: Architektúra prvých železničných stavieb na Slovensku. Pamiatky a súčasnosť 21, 1990, č. 5 – 6, s. 16 – 19.

⁴⁸ Objednávatelom tejto priekopníckej stavby bola skupina finančníkov, veľkoobchodníkov a veľkostatkárov na čele s barónom Rotchildom, keď medzi akcionármi Bratislavsko-trnavskej železnice nechýbali také mená ako barón Walterskirchen, bratislavský miestodržiteľ a poslanec uhorského snemu Joseph Nester či barón Georg Sina. Jej prevádzka do Svätého Jura sa začala 27. septembra 1840. Neskôr trasa viedla od korunovačného pahorku v Bratislave k budove stanice na Krížnej ulici a ďalej cez Svätý Jur, Pezinok a Modru do Trnavy.

⁴⁹ Vtedy, za finančnej podpory akciových spoločností, financovaných veľkými bankami so zahraničným kapitálom dostávali hlavné železničné trate na našom území v smere východ

– západ a sever – juh (Košicko-bohumínska trať, trate Bratislava – Žilina a Vrútky – Zvolen).

⁵⁰ AMB, Magistrátne knihy z roku 1871, č. protokolu 2597, s. 146, respektíve 3461, s. 199, podľa Labudová, Z.: C. d., s. 89, respektíve 111.

⁵¹ Pôvodný vzhľad bratislavskej hlavnej stanice od Ignatza Feiglera ml. zachytávajú dobové pohľadnice zo zbierok Múzea mesta Bratislavy – sign.: P-05050, P-05067.